

Юрій
ОСТА
ПЕЦЬ

Автор
цифрового
підпису Юрій
ОСТАПЕЦЬ

Дата:
2026.06.01
12:12:32 +03'00'

Голові разової спеціалізованої вченої
ради із захисту дисертації PhD 13357
на здобуття ступеня доктора філософії,
доктору політичних наук,
професору кафедри політології та
державного управління Чернівецького
національного університету імені Юрія
Федьковича
РОТАР Наталії Юріївні

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора політичних наук, професора, в. о. завідувача кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Остапця Юрія Олександровича на дисертаційну роботу
Бондаренка Лева-Олександра на тему: **«Політичні загрози та ідеологічні
виклики в сучасному розвитку Європейського Союзу»** подану
на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Бондаренка Лева-Олександра Костянтиновича присвячене актуальній та складній науковій проблематиці, яка безпосередньо стосується сучасного стану та перспектив розвитку Європейського Союзу в умовах масштабних політичних, безпекових, ідеологічних та соціокультурних трансформацій. Упродовж останніх років ЄС зіткнувся із сукупністю кризових процесів, що суттєво вплинули як на внутрішню стабільність держав-членів, так і на функціонування наднаціональних інституцій. Економічні потрясіння, міграційні процеси, пандемія COVID-19, посилення популістських та радикальних рухів, зростання інформаційних загроз, наслідки Брекзиту, а також повномасштабна війна російської федерації проти України стали каталізаторами глибокої трансформації політичного та ідеологічного простору Європи.

У цьому контексті дисертаційна робота є своєчасною, науково обґрунтованою та суспільно значущою, оскільки автор не обмежується аналізом окремих кризових явищ, а здійснює комплексне дослідження взаємозв'язку між політичними загрозами, ідеологічною поляризацією, електоральною фрагментацією та процесами трансформації демократичних інститутів у Європейському Союзі. Особливу цінність дослідженню надає прагнення автора розглядати ЄС не лише як політичне або економічне об'єднання, а як складну

багаторівневу систему з різними історичними, культурними, мовними, релігійними та ідеологічними характеристиками держав-членів.

Актуальність теми підтверджується також тим, що сучасний етап розвитку Європейського Союзу супроводжується кризою політичної довіри, зростанням підтримки радикальних та євроскептичних сил, зміною суспільно-політичного дискурсу та переглядом підходів до питань безпеки, міграції, національної ідентичності та інтеграції. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність у переосмисленні традиційних моделей європейської інтеграції, оцінці нових політичних ризиків та виробленні сучасних підходів до забезпечення політичної стійкості ЄС.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження пов'язане з виконанням науково-дослідних тем кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, зокрема: «Політичні процеси та публічне управління в умовах сучасних викликів і загроз» (№ держреєстрації 0119U103774) та «Забезпечення стійкості політичної системи управлінської діяльності в умовах російсько-української війни та глобальної нестабільності» (№ держреєстрації 0124U004630). Це додатково підтверджує наукову та практичну значущість представленої роботи.

Загальна характеристика роботи. Спрямованість пошуку наукового вивчення політичних загроз та ідеологічних викликів для сучасного розвитку Європейського Союзу, здійсненого Бондаренком Л.-О. К., підпорядкована окресленим предметним полем дослідження та його завданнями (с. 19–20). Логіка дослідження відображена у його структурі та розгортається через обґрунтування теоретико-методологічних засад вивчення політико-ідеологічних трансформацій у країнах-членах Євросоюзу, аналіз політико-ідеологічних процесів та основних факторів впливу на зміну парадигм їх розвитку, дослідження нових політичних явищ в країнах Євросоюзу (с. 15–16).

Автором роботи чітко виокремлені об'єкт, предмет та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – виявлення основних ідеологічних трансформацій в Європейському Союзі, які зумовлені політичними загрозами та кризовими явищами, а також оцінка їх впливу на майбутнє політичного розвитку цієї міжнародної спільноти. Для розкриття проблематики дисертаційної роботи, автор ставить низку дослідницьких завдань: охарактеризувати ключові підходи до дослідження політичних загроз та ідеологічних викликів у політичній діяльності Євросоюзу; проаналізувати соціокультурні фактори, що формують сучасну політичну атмосферу в ЄС; дослідити міграційні процеси, пандемічні обмеження та наслідки війни в Україні, як чинники зміни ідеологічного клімату;

вивчити політичну еволюцію націоналістичних і популістських партій у країнах ЄС; розкрити процеси переформатування Євросоюзу після Брекзиту та їх вплив на політичний розвиток; узагальнити основні тенденції ідеологічної фрагментації та провести оцінку потенційним сценаріям подальшого розвитку Європейського Союзу (с. 19–20).

У першому розділі автор зосереджується на теоретико-методологічних засадах дослідження політичних загроз та ідеологічних трансформацій у Європейському Союзі. Дисертант здійснив системний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення кризових процесів у ЄС, розглянув концепції європейської інтеграції, політичної безпеки, популізму, радикалізації та ідеологічної поляризації. Позитивно слід оцінити прагнення автора інтегрувати різні методологічні підходи (системний, неоінституціональний, конструктивістський, структурно-функціональний та компаративний) у єдину аналітичну рамку.

Другий розділ присвячений аналізу політико-ідеологічних процесів та факторів, що впливають на зміну суспільно-політичного клімату в країнах ЄС. Автор детально дослідив вплив міграційної кризи, пандемії COVID-19 та війни в Україні на трансформацію політичних настроїв, електоральну поведінку та діяльність політичних партій у державах-членах Євросоюзу. Особливої уваги заслуговує аналіз процесів політичної поляризації та зростання підтримки правопопулістських і націоналістичних сил.

У третьому розділі автор переходить до дослідження новітніх політико-ідеологічних явищ у країнах ЄС. Важливе місце у роботі займає аналіз інформаційних загроз, дезінформації, гібридного впливу зовнішніх акторів, а також дослідження процесів цифровізації політики та їхнього впливу на демократичні інститути. Саме у цьому розділі дисертант найбільш повно розкриває авторські підходи до концептуалізації нових тенденцій розвитку соціально-політичних процесів у Європейському Союзі.

Належним чином у роботі представлена її теоретико-методологічна база (с. 27–53). Автор вдало поєднує класичні та сучасні підходи політичної науки, що дозволяє комплексно аналізувати природу сучасних політичних загроз у ЄС. Особливо позитивно слід оцінити використання конструктивістського підходу, який дозволив дослідити процеси формування та трансформації європейської ідентичності, а також механізми посилення націоналістичних та популістських наративів.

Важливою перевагою роботи є широке використання емпіричних матеріалів. Автор активно використовує статистичні та аналітичні дані Eurobarometer, Frontex, UNHCR, а також матеріали Carnegie Europe, ECFR, CEPS

та інших міжнародних дослідницьких центрів. Це дозволяє суттєво посилити аргументацію та надати роботі прикладного характеру. Слід зазначити, що матеріали вказаних центрів використані за 2025 рік, що підкреслює новизну цієї роботи.

Позитивно слід оцінити також використання контент-аналізу політичних програм, партійних маніфестів та заяв політичних лідерів. Такий підхід дозволив дисертанту виявити зміни у політичній риторичі, трансформацію ставлення до європейської інтеграції та еволюцію праворадикальних і популістських ідеологій.

Разом із тим, окремі аспекти емпіричного аналізу могли б бути додатково посилені використанням більш системних кількісних моделей, порівняльних таблиць або графічних схем. Подекуди статистичні матеріали використовуються переважно як ілюстративний матеріал, тоді як їхня глибша аналітична інтерпретація могла б підсилити аргументацію автора, особливо у частині аналізу електоральної динаміки та рівня суспільної довіри до інституцій ЄС.

Окремої уваги заслуговує спроба автора концептуалізувати сучасні політичні процеси у ЄС через введення авторського поняття «поміrkований нацизм». Незважаючи на дискусійність даного терміну, автор демонструє прагнення запропонувати новий аналітичний інструмент для дослідження трансформації праворадикальних та популістських рухів у країнах ЄС. У роботі переконливо показано, що сучасні форми радикалізму часто функціонують у межах демократичних процедур, використовуючи механізми парламентської демократії та електоральної мобілізації.

Водночас зазначене поняття потребує подальшої наукової дискусії та більш чіткого співвідношення з уже існуючими категоріями політичної науки, такими як «правий популізм», «ліберальна демократія», «радикальний консерватизм» чи «етнонаціоналізм». У деяких фрагментах роботи відчувається певна термінологічна категоричність, що може викликати різні інтерпретації в академічному середовищі.

Родзинкою роботи, важливим її науковим результатом є побудова автором моделі трансляції електоральної фрагментації в інституційну стійкість Європейського Союзу, яка винесена ним у додаток до роботи (с. 251–262). Згідно логіки дослідження автора, модель містить кілька взаємопов'язаних аналітичних елементів, які формують причинний ланцюг політичної трансформації. Початковою точкою є електоральна фрагментація у державах-членах ЄС. Другим елементом моделі є політизація європейської інтеграції. Наступним етапом у межах моделі є трансформація структури політичного представництва

у наднаціональних інституціях ЄС, передусім у ЄП. Ще одним елементом моделі є інституційна ефективність ухвалення рішень. Завершальний елемент моделі – рівень стратегічної єдності ЄС. Під стратегічною єдністю у межах роботи розуміється здатність ЄС виробляти узгоджену політику у ключових напрямках: зовнішній політиці, санкційній стратегії, підтримці України, міграційній політиці та подальшому розширенні ЄС. Дана модель, на думку автора, дозволяє пояснити, яким чином зміни у внутрішньополітичному житті держав-членів впливають на ефективність функціонування наднаціональних інституцій ЄС.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Достовірність отриманих результатів дослідження забезпечена використанням відповідної сукупності методологічних підходів та методів політологічного дослідження, опрацюванням значної кількості наукових джерел (444), з яких 386 англійською мовою (с. 198–243). Все ж зазначимо, що українських джерел, які присвячені вказаній проблематиці в роботі могло б бути використано більше. Відтак зазначимо, що ступінь наукової розробленості проблеми є достатньо високим. У роботі використано сучасні публікації, що дозволило врахувати найновіші політичні процеси та тенденції у розвитку Європейського Союзу.

Загалом дисертаційна робота є завершеним самостійним дослідженням, у якому сформульовані наукові положення мають належний рівень аргументації та логічної послідовності. Висновки автора ґрунтуються на комплексному аналізі значного обсягу теоретичних та емпіричних матеріалів і відповідають поставленим у роботі завданням (с. 192–196).

Автор переконливо доводить, що сучасні політичні загрози у Європейському Союзі мають не лише безпековий чи економічний, а й глибоко ідеологічний характер. Дисертант аргументовано демонструє, що посилення політичної поляризації, електоральної фрагментації та кризи довіри до інституцій ЄС безпосередньо впливають на стабільність інтеграційного проєкту.

Заслуговує на позитивну оцінку і той факт, що автор не обмежується констатацією кризових явищ, а намагається окреслити можливі сценарії подальшого розвитку Європейського Союзу та пропонує практичні рекомендації щодо протидії дезінформації, посилення демократичних механізмів та забезпечення політичної стійкості ЄС.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у комплексному міждисциплінарному аналізі політичних загроз та ідеологічних трансформацій у Європейському Союзі в умовах сучасних кризових процесів. Автором здійснено спробу поєднати дослідження політичної безпеки, ідеологічної поляризації,

електоральної поведінки та інформаційних загроз у межах єдиної аналітичної моделі.

Вивчення тексту кваліфікаційної наукової праці Бондаренка Л.-О. засвідчує наявність у викладених в ній положеннях, висновках та рекомендаціях наукової новизни, яка полягає, насамперед у тому, що автором: а) визначено взаємозв'язок між процесами електоральної легітимації в державах-членах ЄС та збереженням єдності спільноти (с. 125–135); б) проведено комплексне дослідження політичних практик у контексті кризових явищ – міграційної кризи, пандемії COVID-19 та війни в Україні – з визначенням їхнього впливу на ідеологічну поляризацію і трансформацію політичних партій у Євросоюзі (с. 91–109); в) концептуалізовано вплив участі євроскептичних, націоналістичних та ультраправих сил у формуванні політичних інституцій ЄС (с. 126–135); г) розроблено та введено у науковий обіг авторське поняття «поміrkований нацизм», яке використано як аналітичну категорію для дослідження трансформації праворадикальних та популістських ідеологій у країнах ЄС (с. 266–268); запропоновано теоретико-методологічну модель трансляції електоральної фрагментації держав-членів у інституційну стійкість ЄС, яка пояснює причинно-наслідковий зв'язок між трансформацією національних партійних систем та ефективністю функціонування наднаціональних інституцій (с. 251–262).

А також автором удосконалено: підходи до розуміння впливу радикальних і популістських партій на політичну стабільність у Європейському Союзі; механізми оцінки політичної безпеки в Євросоюзі; наукове розуміння політичної сек'юритизації міграції, кліматичних змін та питань оборони, що дозволяє повному оцінити зв'язок між безпекою, ідеологією та демократичною стабільністю в Євросоюзі.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження достатньою мірою відображені у наукових публікаціях автора. За темою дисертації опубліковано шість статей у фахових наукових виданнях та тези трьох доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації охоплюють основні аспекти дисертаційного дослідження та свідчать про належну апробацію результатів дисертаційної роботи.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертаційної роботи та наукових публікацій автора не дає підстав виявити порушення принципів академічної доброчесності. Робота має самостійний характер, містить належні

посилання на використані джерела та відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня.

В дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікацій чи інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дослідження, результати якого викладені у кваліфікаційній науковій праці.

Практичне значення отриманих результатів і висновків дисертації.

Практична значущість дисертаційної роботи полягає у можливості використання її положень та висновків у діяльності аналітичних центрів, органів державної влади, структур, що займаються питаннями європейської інтеграції, політичної безпеки та інформаційної політики. Окремі положення роботи можуть бути використані при підготовці аналітичних матеріалів щодо розвитку ЄС, оцінки політичних ризиків та вироблення підходів до протидії дезінформації та радикалізації.

Результати дослідження мають також значний потенціал для використання у навчальному процесі під час викладання дисциплін з політології, європейських студій, міжнародних відносин, політичної соціології та політичної безпеки.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Відзначаючи високий рівень концептуалізації проблеми та позитивно оцінюючи результати і висновки здійсненого Бондаренком Л.-О. наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер.

По-перше, використання терміну «поміrkований нацизм» щодо сучасних правопопулістських та консервативних партій ЄС може викликати методологічні та етичні заперечення, оскільки не завжди враховує принципові відмінності між історичним нацизмом та сучасними формами правого популізму. А також у даному контексті слід констатувати, що термін «нацизм» має виключно негативну конотацію, що буде зменшувати евристичний потенціал запропонованого автором терміну «поміrkований нацизм».

По-друге, у роботі значну увагу приділено аналізу діяльності, електорального впливу правопопулістських та націоналістичних політичних сил, однак меншою мірою розглянуто вплив ліворадикальних та ліволіберальних політичних партій на процеси ідеологічної поляризації у Європейському Союзі. Особливо це актуально у контексті поширення впливовості політичної партії «Союз Сари Вагенкнехт» у Німеччині. Ця партія є прикладом нової політичної тенденції в Європі, що поєднує ліві соціально-економічні погляди з консервативними позиціями щодо міграції, національної ідентичності та

культурної політики. Подібні тенденції простежуються в Данії, Словаччині та частково в Румунії й Чехії.

По-третє, окремі положення роботи, присвячені прогнозуванню подальшого розвитку ЄС, могли б бути більш деталізованими з точки зору конкретних сценаріїв трансформації наднаціональних інституцій та перспектив поглиблення європейської інтеграції. А також недостатньо в роботі розкрито сам механізм побудови таких прогнозів та система індикаторів, на яких вони базуються, що певною мірою знижує переконливість прогностичної частини дослідження.

По-четверте, цікавою і змістовною є авторська модель трансляції електоральної фрагментації в інституційну стійкість Європейського Союзу. Модель є авторською розробкою, яка включає 5 блоків, низку індикаторів тощо. Однак у дисертаційному дослідженні її апробація зроблена дещо поверхнево, а сама модель винесена в окремий додаток, хоча вона могла б бути повноцінним завершальним параграфом роботи.

По-п'яте, потребує посилення практична складова дослідження. Практичні рекомендації в дисертаційному дослідженні мають переважно загальний характер і стосуються необхідності протидії дезінформації, посилення демократичних стандартів та удосконалення міграційної політики. Разом із тим доцільним було б запропонувати більш конкретні механізми реалізації цих рекомендацій на рівні інституцій Європейського Союзу та держав-членів.

По-шосте, заслуговує на увагу структура дисертаційної роботи, яка включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Зауважимо, що три розділи роботи поділені на 15 структурних одиниць. Така структура є свідченням продуманості та наукової логіки аналізу. В той же час деякі структурні одиниці є замалими і могли б бути об'єднані з іншими, що зробило б структуру роботи загалом менш громіздкою. Наприклад, 3.2.1. Вибірчі процеси і поляризація.

Однак, висловлені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи та мають переважно рекомендаційний і дискусійний характер.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бондаренка Лева-Олександра Костянтиновича на тему «Політичні загрози та ідеологічні виклики в сучасному розвитку Європейського Союзу» є завершеним, самостійним і актуальним науковим дослідженням, яке характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості.

За своїм змістом, структурою, рівнем теоретико-методологічного опрацювання, обґрунтованістю наукових положень та оформленням дисертація

відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а її автор – Бондаренко Лев-Олександр Костянтинович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Юрій ОСТАПЕЦЬ

Підпис професора Остапця Ю. О. засвідчую:
Вчений секретар
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»:

Олена МЕЛЬНИК